

Inštitút prezidenta v ústavnom a politickom systéme Litovskej republiky

Juraj Hanuliak

Abstract

My thesis is dealing by the Institute of Presidency in the Republic of Lithuania and its position in the lithuanian constitutional and political system. Attention given to the development of the Institute of Presidency in the constitutional and historical periods during the 20th century. This development represents ideological, cultural and historical elements, on which the present constitutional system is dealing. In the Chapter Two my work builds on the historical overview and describes the position of the Institute of Presidency in the modern constitutional system of the Republic of Lithuania. Considerable attention is devoted to process of impeachment, which was initiated against the president Rolandas Paksas and has significantly influenced to the perception of the Institute of Presidency by the citizens. My thesis describe reasons, which led to the opening of the process of the impeachment, its course and the consequences that resulted from this process.

Keywords: Lithuania, Institute of Presidency, modern constitutional system

Úvod

Pád železnej opony, kolaps komunistickej diktatúry a následný rozpad ZSSR znamenal pre európsky kontinent ako celok kľúčovú udalosť 20. storočia. Krajiny strednej a východnej Európy sa stali opäť súčasťou Európy v praktickom, ideovom i ideologickom slova zmysle. Zároveň však ich politickí predstavitelia stáli pred komplikovaným rozhodnutím – ako zreformovať svoje ústavné a politické systémy tak, aby zodpovedali európskym demokratickým štandardom, pri zachovaní všetkých prvkov ústavnosti. Tieto krajiny sa stali vďačným objektom skúmania politológov, analytikov a akademických kruhov. Transformačné procesy sú vždy fascinujúce.

Ako bývalá postkomunistická krajina, ktorá bola priamou súčasťou Sovietskeho zväzu, prešla Litva nesmierne zaujímavým procesom transformácie vnúropolitického prostredia ako celku. Táto skutočnosť sa významne premietla i do postavenia inštitútu

prezidenta v ústavnom systéme Litovskej republiky a jeho zakotvenia v litovskej ústave. Problematika postavenia prezidenta v Litovskej republike je prítlačivá kvôli svojej komplikovanosti, zaujímavosti a najmä vďaka faktu, že prostriedky, použité v priebehu transformácie tamojšieho politického i spoločenského systému sa dajú čiastočne aplikovať i na ostatné postkomunistické krajiny. Zároveň však bol práve transformačný proces v Litve, jeho priebeh i aspekty s ním súvisiace v mnohom jedinečný. Prvý úspešný impeachment vedený proti hlave štátu v povojnovej histórii Európy, nezvyčajná podoba interakcii medzi prezidentom a ostatnými zložkami štátnej moci, fungujúci princíp kohabitácie a existencia inštitútu brzd a protiváh. Všetky tieto faktory generujú Litovskú republiku ako krajinu, ktorá je svojím ústavným systémom v podmienkach bývalých postkomunistických krajín výnimočná.

Na takom malom priestore, akým disponuje táto štúdia, nemožno postihnúť tak širokú tému, akou litovský semiprezidencializmus nesporne je. Tento článok si takéto ciele ani nekladie. Chce len svojím podielom prispieť k tomu, aby sa problematika pobaltských štátov, ich ústavných systémov a transformačných procesov, ktorá bola na Slovensku doteraz pomerne zaznávaná, dostala do širšieho povedomia odbornej i laickej verejnosti.

Pohľad na stav doterajšieho výskum tejto problematiky na Slovensku poukazuje na skutočnosť, že táto oblasť je doteraz neprebádanou. V Českej republike publikujú odborné texty o Litovskej republike viacerí autori (napr. Michal Kubát, Zuzana Řiháková), na Slovensku je to však stále „terra incognita“.

Teoretické východiská semiprezidentskej formy vlády

Vo všeobecnosti existuje viacero definícií a charakteristík semiprezidentskej formy vlády a semiprezidencializmu ako konceptu. Tento stav je zapríčinený jednak geografickou determináciou – semiprezidencializmus v podmienkach štátov Afriky vykazuje iné znaky a štandardy ako semiprezidentský model v podmienkach strednej, či západnej Európy. Ale i pre semiprezidentské modely v jednotlivých európskych krajinách sú symptomatické mnohé odlišnosti a špecifiká. Tie sú dané jednak odlišnou historickou skúsenosťou jednotlivých štátov a rozdielnymi ústavnými tradíciami.

Najvšeobecnejšia charakteristika semiprezidentskej formy vlády pochádza od

Mauricea Duvergera. Podľa neho je táto forma vlády charakterizovaná troma základnými znakmi: 1. prezident je volený občanmi vo všeobecných voľbách
2. ústava mu dáva do rúk pomerne široké právomoci
3. prezident je primárnou zložkou exekutívy, stojí nad premiérom i ministrami, ktorých môže odvolať.¹

Táto definícia je však veľmi všeobecná. Existujú totiž i semiprezidentské režimy, kde má premiér pomerne široké právomoci. Preto Robert Elgie a Sophie Moestrup v publikácii *Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe* charakterizujú semiprezidencializmus ako formu vlády, v ktorej „je prezident volený priamo vo všeobecných voľbách a na ústavou stanovené obdobie a premiér a členovia vlády majú zodpovednosť voči parlamentu“.² Politológ Peter Horváth definuje semiprezidencializmus ako kompromis medzi parlamentným a prezidentským systémom. Je charakterizovaný priamou voľbou prezidenta, absenciou inštitútu kontrasignácie aktov členmi vlády, právom prezidenta vyberať a menovať predsedu vlády a na jeho návrh ministrov, či kompetenciou predkladať návrhy istých druhov zákonov. Príznačný je taktiež princíp kohabitácie.³

Často sa tiež vedú diskusie o výhodách a nevýhodách semiprezidentského režimu. Juan Linz, ktorý sa v svojich esejach zaoberal týmto problémom, však tvrdí, že táto otázka nemôže byť kladená univerzálne, ale musí byť diverzifikovaná od prípadu k prípadu. Vo všeobecnosti však v svojich prácach načrtol nebezpečenstvo tzv. „ústavnej diktatúry“, ktorá by mohla nastať, ak prezident musí bojovať o svoje postavenie s voči nemu nepriateľsky naladeným zákonodarným zborom⁴. Z určitého pohľadu predstavuje podľa Linza nebezpečenstvo i princíp kohabitácie. V takomto prípade môže dôjsť k nejednoznačnému výkladu ústavy a môže nastať ústavná kríza. Prihliadnuc k týmto i mnohým iným faktorom, Linz konštatuje, že „semiprezidentská forma vlády je viac riskantná ako moderný parlamentarizmus a to je jeden z dôvodov, prečo sa práve parlamentná forma vlády presadila vo väčšine západoeurópskych štátoch, s výnimkou Francúzska“.⁵

Mnohí politológovia (Frison-Roche, Duverger) však zdôrazňujú, že v podmienkach

¹ Pozri Duverger, M. In: Elgie, R., Moestrup, S. (ed.) (2009): *Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe*. Manchester: Manchester University Press, s. 3.

² Pozri tamtiež. V tejto súvislosti je zaujímavý fakt, že Elgie a Moestrup do tejto publikácie zaradili i Slovensko. Kapitulu venovanú inštitútu prezidenta na Slovensku spracovali Darina Malová a Marek Rybář.

³ Pozri Horváth, P. (2005): *Úvod do porovnávacej politológie*. In: Tóth, R. a kol.: *Úvod do politických vied*. Bratislava: Smaragd pedagogické nakladateľstvo, s. 81.

⁴ Pozri Linz, J. In: Elgie, R., Moestrup, S. (ed.) (2009): *Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe*. Manchester: Manchester University Press, s. 6.

⁵ Pozri tamtiež.

stredo a východoeurópskych krajín, najmä v období tranzície ich politického systému a štrukturálnych zmien, ktoré sa uskutočnili v týchto štátoch po páde komunizmu, sa ukázal byť semiprezidencializmus ako vhodná forma vlády. I v litovských podmienkach sa ukázala byť semiprezidentská forma vlády pomerne efektívnym modelom v procese politickej a ekonomickej tranzície a stabilizácie. Aj keď sa v tomto období vyskytli i viaceré škandály spojené s osobou prezidenta, vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že semiprezidentská forma vlády sa v Litovskom ústavnom a politickom systéme osvedčila. Neexistuje však jednotný odborný názor v odpovedi na otázku, či je v Litovskej republike semiprezidentský model plne etablovaný a či sú vytvorené inštitucionálne väzby a tradície semiprezidencializmu.⁶

Semiprezidentská forma vlády v Litovskej republike – teoretické východiská

Litovský semiprezidentský model je výnimočný z viacerých aspektov. Z čisto formálnej stránky je litovský ústavný systém postavený na princípoch parlamentnej formy vlády. Dôkazom toho je i nález Ústavného súdu Litovskej republiky z roku 1998, v ktorom sa konštatuje, že litovský ústavný systém je založený na princípoch parlamentarizmu. Podnet na Ústavný súd podal v decembri 1997 vtedajší premiér Gediminas Vagnorius, ako reakciu na rozhodnutie Seimas z 10. 12. 1996, ktorý schválil vládny program na obdobie rokov 1996-2000, teda na celé funkčné obdobie Seimas, bez ohľadu na výsledky prezidentských volieb, ktoré mali na prelome rokov 1997-1998 prebehnúť.⁷ Na základe tohto rozhodnutia je mandát vlády závislý výlučne na dôvere Seimas, voľba nového prezidenta nie je stimulom k rezignácii vlády. Prezident je kompetentný navrhnúť kandidáta na post predsedu vlády iba v prípade, ak je zostavovaná nová vláda v dôsledku rezignácie predchádzajúcej vlády. Novozvolený prezident nedisponuje právom predstaviť vlastného kandidáta na post predsedu vlády. Zodpovednosť vlády pred Seimas, ktorá stanovuje príslušný spôsob zostavenia vlády je dôvodom k vymedzeniu litovského politického systému ako systému parlamentného, so

⁶ Pozri Řiháková, Z. (2007): *Prezident v politickém systému Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem*. In: *Středoevropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v brně, roč. IX, č. 1. On: : <http://www.cepsr.com/clanok.php?ID=296>. (15. 03. 2009).

⁷ Pozri tamtiež.

špecifickými prvkami semiprezidencializmu.⁸

Toto rozhodnutie však pobúrilo odbornú verejnosť a neodráža politickú prax, preto je možné definovať formu vlády v Litovskej republike ako semiprezidentskú. Viaceré zásady litovského ústavného systému sú totiž nezlučiteľné so základnými princípmi parlamentnej formy vlády. Vládny kabinet nemožno v Litovskej republike označiť za najvyšší orgán exekutívnej zložky moci v štáte. Zachovaná zostáva iba zásada politickej zodpovednosti členov vlády a prezidenta voči legislatívnej zložke štátnej moci. Členovia vlády však nemajú, na rozdiel od prezidenta republiky ústavnú zodpovednosť.

Faktom zostáva, že v odbornej literatúre neexistuje jednotná politologická definícia a zaradenie litovského modelu vlády. Kubát ho stručne charakterizuje ako „systém blížiaci sa semiprezidentskému“⁹, Zuzana Řiháková v svojom článku *Prezident v politickém systéme Litvy: Oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem*¹⁰ konštatuje, že viaceré aspekty tohto modelu sú tak zvláštne, že je nemožné ho charakterizovať ako čisto semiprezidentský. Podľa Algisa Krupavičiusa litovský semiprezidentský model vznikol a bol uplatnený v podmienkach, keď bola litovská vnútropolitická situácia primárne poznamenaná ideologickým štiepením a faktom, že bola založená najmä na osobnostnej báze.¹¹ Ak sa dá skonštatovať, že litovský semiprezidencializmus sa vyvinul v takýchto chaotických podmienkach, je potom namieste položiť si podľa Krupavičiusa otázku, do akej miery prispela práve táto forma vlády ku konsolidácii a demokratizácii politickej situácie v Litve a jej ústavného systému. Ako vzápätí zdôrazňuje, na túto otázku neexistuje jednoznačná odpoveď¹². Na jednej strane totiž semiprezidentský model zabezpečil stav, v ktorom nebolo až tak veľké množstvo politickej moci a právomocí koncentrovaných v rukách jednej inštitúcie. Taktiež napomohol k zjednoteniu extrémne rozdelených politických síl v krajine, takže mohli tieto politickí aktéri začať spolupracovať, alebo aspoň vedľa seba koexistovať. A v neposlednom rade semiprezidentský model prispel k istej legitimizácii politickej moci v krajine, keďže jej najdôležitejší prvok, a síce prezident, bol volený priamo občanmi vo

⁸ Pozri tamtiež.

⁹ Pozri Kubát, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s.185.

¹⁰ Pozri Řiháková, Z. (2007): *Prezident v politickém systéme Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem*. In: *Středoevropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č. 1. On: <http://www.cepsr.com/clanok.php?ID=296>. (15. 03. 2009).

¹¹ Pozri Krupavičius, A. (2009): *Semi-Presidentialism in Lithuania*. In: ELGIE, R., MOESTRUP, S. (ed.): *Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe*. Manchester: Manchester University Press, s. 82.

¹² Pozri tamtiež, s. 82.

všeobecných voľbách.¹³ Na druhej strane však nejasnosti v Ústave a nedostatok fungujúcich inštitucionálnych a ústavných mechanizmov znamenali v praktickej rovine politického života nemožnosť riešenia konfliktov medzi prezidentom na jednej strane a vládou a parlamentom na strane druhej. V konečnom dôsledku absencia funkčných politických mechanizmov, ktorá sa prejavovala najmä vo sfére exekutívy, viedla prezidentov k presadzovaniu a kreovaniu sekundárnych exekutívnych orgánov a nástrojov, ktoré mali vybalansovať politickú situáciu v oblasti exekutívy a zabezpečiť politickú stabilitu.¹⁴ Samozrejme, ďalším významným dôsledkom prítomnosti semiprezidentského modelu v Litve bolo i začatie a priebeh impeachmentu vedenému proti Rolandasovi Paksasovi.

Podľa Krupavičiusa sa ešte ani dnes nedajú s určitosťou analyzovať všetky dopady existencie semiprezidentského modelu v Litve na politickú situáciu v krajine a ústavnú stabilitu, ani to, ako ovplyvní tento stav situáciu v krajine v budúcnosti. V ére konsolidácie vnútro politickej situácie a kreovania ústavného systému však zohral semiprezidentský model v Litve významnú úlohu a značnou mierou prispel k úspešne zvládnutej tranzícii litovskej ekonomiky i politickej scény v období po získaní nezávislosti.

Postavenie prezidenta v Ústave Litovskej republiky

Riadna litovská Ústava¹⁵ prijatá v r. 1992 znamenala prielom v ústavných tradíciách Litovskej republiky a vytvorila novú bázu pre praktické fungovanie všetkých zložiek štátnej moci, ako i existenciu nezávislej Litovskej republiky.

¹³ Pozri tamtiež.

¹⁴ Pozri tamtiež, s. 83.

¹⁵ Litovská Ústava sa skladá z preambuly, 14 kapitol, záverečných ustanovení a 154 článkov. Je tvorená tromi ústavnými aktmi – samotnou Ústavou, Ústavným zákonom o litovskom štáte a Ústavným zákonom o zákaze pristúpenia Litovskej republiky k postsovietskym medzištátnym zväzkom (primárne k Spoločenstvu nezávislých štátov). Kapitoly tvoriace ústavu: Kapitola 1 – Litovský štát (Článok 1-17), Kapitola 2 – Človek a štát (Článok 18-37), Kapitola 3 – Spoločnosť a štát (Článok 38-45), Kapitola 4 – Národné hospodárstvo a zamestnanosť (Článok 46-54), Kapitola 5 – Seimas (Článok 55-76), Kapitola 6 – Prezident republiky (Článok 77-90), Kapitola 7 – Vláda Litovskej republiky (Článok 91-101), Kapitola 8 – Ústavný súd (Článok 102-108), Kapitola 9 – Súdny systém (Článok 109-118), Kapitola 10 – Štátna správa a samospráva (Článok 119-124), Kapitola 11 – Financie a štátny rozpočet (Článok 125-132), Kapitola 12 – Najvyšší kontrolný úrad a štátna kontrola (Článok 133-134), Kapitola 13 – Zahraničná politika a národná obrana (Článok 135-146), Kapitola 14 – Novelizácia Ústavy (Článok 147-149), Záverečné ustanovenia (Článok 150-154). Pozri KUBÁT, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 181.

Už v procese konštituovania ústavy sa ukázala veľká miera previazanosti inštitútu prezidenta s ostatnými zložkami štátnej moci. Úroveň autonómnosti prezidenta na ostatných ústavných subjektoch, miera jeho kompetencii, obmedzenia jeho mandátu, ako i ústavné vzťahy medzi ním a ostatnými zložkami štátnej moci - to boli jedny z najdôležitejších otázok, ktoré hrali rozhodujúcu úlohu pri zostavovaní novej litovskej ústavy¹⁶.

Celý proces konštitucionalizácie nového ústavného systému nadobudol jasné kontúry 11. 03. 1990. Parlament ústavným zákonom zrušil platnosť Ústavy Litovskej sovietskej socialistickej republiky zo dňa 20. 04. 1978 a platnosť Ústavy ZSSR zo dňa 07. 10. 1977 na území Litovskej republiky. Naopak, symbolicky reaktivoval platnosť historickej litovskej Ústavy zo dňa 12. 05. 1938. Keďže tento ústavný dokument sám o sebe nespĺňal demokratické štandardy, bolo potrebné prijať nový legislatívny rámec pre fungovanie štátu. Ihneď na to bola schválená dočasná Ústava, ktorá bola kompiláciou predvojnových ústav a sovietskej ústavy z r. 1978. Touto ústavnou zmenou boli vytvorené podmienky pre skonštituovanie novej riadnej ústavy, pričom oddiel venovaný funkcii prezidenta je dodnes jednou z jej najdôležitejších častí.¹⁷

Už na začiatku sa ukázal byť inštitút prezidenta kľúčovou otázkou i pri tvorbe novej riadnej ústavy na prelome rokov 1991 - 1992. Jednou zo základných požiadaviek bola potreba obnovenia inštitútu prezidenta a potreba definovať jeho ústavné kompetencie. Úzka previazanosť inštitútu prezidenta s ostatnými zložkami štátnej moci a zakomponovanie formálnych požiadaviek kladených na tento úrad do ústavného rámca sa ukázali byť hlavným rysom celej debaty¹⁸. Celý proces konštitucionalizácie ústavy bol ovplyvnený historickými okolnosťami, konzekvenciami a väzbami, na ktoré sa litovská Ústava odvoláva. Ide najmä o ústavné tradície prvej, medzivojnovaj Litovskej republiky. Dôležité je primárne obdobie, keď post prezidenta republiky zastával Antanas Smetona. Keďže Smetona bol autoritársky typ politika, výrazne posilnené kompetencie prezidenta sa premietli i do nového ústavného dokumentu.

Najspornejším bodom počas tohto obdobia sa tak stala otázka delby kompetencii medzi prezidentom republiky a ostatnými zložkami štátnej moci. Spor sa vyostřil v roku 1992, keď vyústil do politickej krízy. Litovský parlament sa rozdelil na dve skupiny, pričom každá presadzovala svoje partikulárne záujmy. Jednu skupinu tvorili zástancovia ústavného modelu,

¹⁶ Pozri Kubát, M. (1999): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 180.

¹⁷ Pozri tamtiež.

¹⁸ Pozri Dančák, B. (1999): *Pobaltí v transformaci*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, s. 86.

ktorý sa svojou podobou blížil prezidentskému modelu vlády, po vzore prvej Litovskej republiky. Túto skupinu tvoril predseda Najvyššej rady a skupina poslancov združených okolo neskoršieho prezidenta Vytautas Landsbergisa. Druhá skupina zastávala názor, že v litovských podmienkach je vhodnejší parlamentno-kabinetný model vlády. Pozície boli natoľko vyrovnané, že muselo rozhodnúť referendum, ktoré sa konalo 23. 05. 1992. Občania v ňom odmietli prezidentský model, prívrženci parlamentno-kabinetnej formy vlády však nedisponovali ústavnou väčšinou v Seimas, potrebnou na schválenie ústavného zákona tohto typu. Situácia sa tak stala opäť patovou. Po dlhých rokovaníach bol napokon prijatý kompromis v podobe súčasného modelu. K definitívnemu potvrdeniu návrhu Ústavy došlo 13. 10. 1992. O praktickom naplnení jej litery potom môžeme hovoriť po prvých slobodných prezidentských voľbách konaných vo februári 1993¹⁹.

Inštitútu prezidenta sa explicitne venuje Ústava v Kapitole 6. V Článku 77 sa uvádza, že prezident je hlavou štátu, zastupuje litovský štát²⁰. Môže sa ním stať každý, kto získa litovské štátne občianstvo narodením, žil v Litve minimálne tri roky pred konaním volieb, dosiahol vek 40 rokov a je zvoliteľný do Seimas.²¹ V tejto súvislosti je dôležité všimnúť si požiadavku na štátne občianstvo získané narodením, čo je jeden z ďalších znakov, vyskytujúcich sa v ústavných systémoch so silným prezidentom.

Podľa Kubáta litovská Ústava vytvorila inštitucionálny rámec pre vznik politického a ústavného systému, ktorý sa svojou podobou blíži k semiprezidentskému režimu²². Tento fakt sa najvýraznejšie prejavuje v Článku 92 Ústavy, podľa ktorého je úradujúci vládny kabinet povinný podať demisiu, odstúpiť a opätovne požiadať o dôveru po každých prezidentských voľbách. Na základe vzájomnej previazanosti inštitútu prezidenta s ostatnými zložkami štátnej moci, vysokej miery penetrácie a prenikania rozhodnutí prezidenta a ich nezanedbateľnému vplyvu v praktickej rovine tvorby politických rozhodnutí, ovplyvňujúcich politický život v krajine, sa dá skonštatovať, že inštitút prezidenta v krajine je do značnej miery etablovaný. Litovská Ústava dáva prezidentovi do rúk pomerne silné a osobitné postavenie. Môžeme preto tento koncept nazvať semiprezidencializmom litovského typu²³. Litovským z dôvodu významného vplyvu osobnostných vlastností, osobných politických

¹⁹ Pozri Kubát, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 182.

²⁰ Pozri *Constitution of the Republic of Lithuania*, Chapter 6, Article 77. On: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/constitution.htm>. (01. 03. 2009)

²¹ Pozri tamtiež, Chapter 6, Article 78.

²² Pozri Kubát, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 185.

²³ Kacevičius, M. (2008): *Cyklus prednášok na tému Changes in Lithuania During the Last Decade*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

preferencii a názorového zakotvenia toho ktorého prezidenta, pričom tieto faktory sa reálne odzrkadľujú pri tvorbe politických rozhodnutí²⁴. Dôležitým však zostáva fakt, že Seimas dokáže tento post efektívne kontrolovať. To sa prejavilo najmarkantnejšie v prvom úspešnom impeachmente vedenému proti politickému predstaviteľovi v povojnovej histórii Európy – proti vtedajšiemu litovskému prezidentovi Rolandasovi Paksasovi v r. 2003.

Trecie plochy medzi Seimas a prezidentom republiky sú jasne viditeľné i v mnohých politických sporoch, či už počas konštituovania Ústavy a počas výkonu funkcie Vytautasa Landsbergisa, alebo Valdasu Adamkusa. Na základe dohľadu Seimas nad výkonom funkcie prezidenta, sa dá hovoriť o istom type inštitútu bŕzd a protiváh, čo je opäť znakom semiprezidentskej formy vlády. Na druhej strane je možné vďaka tejto politickej kontrole exekutívnej zložky štátnej moci legislatívou charakterizovať Litovskú republiku z hľadiska konsolidácie politickej moci a demokratizačných štandardov ako konsolidovanú demokraciu.²⁵

Prezident je v Litovskej republike volený priamo občanmi, vo všeobecných, rovných, priamych a tajných voľbách. Kandidát je povinný získať a predložiť na overenie i 20 000 podpisov od občanov, ktoré sú zárukou dôveryhodnosti v spoločnosti a akceptácie uchádzača ako prezidentského kandidáta, keďže tento občanov podľa Ústavy zastupuje. Volebný systém je absolútne väčšinový v dvoch kolách. Aktívne volebne právo je od 18 rokov. V prípade pasívneho volebného práva musí mať kandidát vek vyšší ako 40 rokov, disponovať aktívnym volebným právom do Seimas a žiť na litovskom území minimálne tri roky pred konaním volieb. V prvom kole volieb je ku zvoleniu potrebné získať viac ako 50 % platných odovzdaných hlasov, ak sa zúčastní nadpolovičná väčšina všetkých oprávnených voličov. V prípade, ak sa nezúčastní nadpolovičná väčšina voličov, môže zvíťaziť kandidát, ktorý získal viac hlasov, ale nie menej ako 1/3 všetkých odovzdaných hlasov. V prípade, ak nik nezíska dostatočný počet hlasov, sa do 14 dní koná druhé kolo volieb, do ktorého postupujú prví dvaja kandidáti s najvyšším počtom hlasov. V ňom zvíťazí kandidát, ktorý získa vyšší počet hlasov. Zvolený prezident sa ujíma funkcie dňom, ktorý nasleduje po dátume uplynutia funkčného obdobia predchádzajúceho prezidenta zložením sľubu²⁶ a svojím podpisom.

²⁴ Pozri Řiháková, Z. (2007): Prezident v politickém systému Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem. In: *Středoevropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č. 1. On: <http://www.cepsr.com/clanok.php?ID=296>. (15. 03. 2009)

²⁵ I v tejto otázke sa však názory odbornej verejnosti rôznia.

²⁶ V sľube prezident republiky sľubuje, že bude verný Litovskej republike a jej Ústave, bude svedomito vykonávať svoje ústavné povinnosti a bude spravodlivý voči všetkým. Pozri *Constitution of the Republic of Lithuania*, Chapter 6, Article 82. On: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/constitution.htm>. (01. 03. 2009)

Okrem prezidenta podpisuje tento akt predseda Ústavného súdu, prípadne v jeho neprítomnosti jeden z členov Ústavného súdu²⁷. Pri voľbe prezidenta v Litve sa ukazuje byť pomerne dôležitým faktor korešpondenčného hlasovania, keďže právom zúčastniť sa volieb disponujú i litovskí občania žijúci v zahraničí. Litovská diaspóra vo svete je pomerne široká a dokáže podstatne ovplyvniť volebný výsledok takmer každých volieb v krajine.

Prvé priame a slobodné prezidentské voľby sa v Litovskej republike uskutočnili 14. 02. 1993 a zúčastnilo sa na nich 78,6 % oprávnených voličov. 60,03 % platných voličských hlasov získal Algirdas Mykolas Brazauskas a 38,28 % platných voličských hlasov získal Stasys Lozoraitis.²⁸ Možno povedať, že vnútropolitická situácia sa nástupom Algirdasa Mykolasa Brazauskasa na post prezidenta republiky stabilizovala. Veľkou mierou k tomu prispel i fakt, že Brazauskas nebol „prezidentom konfliktov“ a vo využívaní svojich širokých prezidentských právomocí bol pomerne umiernený. Podľa Řihákovéj však Brazauskas v tomto období premárnil šancu na založenie tradície skutočne silného prezidencializmu v Litve.²⁹ Otázkou však zostáva, či on sám o takéto postavenie a reformu politického systému stál.

Úplne opačná situácia nastala po tom, ako bol do funkcie prezidenta republiky zvolený Valdas Adamkus. Po prvýkrát sa tak stalo 04. 01. 1998, v druhom kole voľby, keď prekvapujúco porazil Artūrasa Paulauskasa. Po druhýkrát bol zvolený v predčasných prezidentských voľbách, ktoré sa konali 27. 06. 2004, opäť v druhom kole. Adamkus si na rozdiel od Brazauskasa chcel a dokázal nájsť manévrovací priestor na presadenie svojich vlastných politických predstáv a následne úspešne reálne ovplyvňovať vnútropolitický vývoj v krajine. Počas svojich funkčných období pritom prechádzali vzťahy medzi ním a vládnymi kabinetmi viacerými rozdielnymi štádiami. Od obdobia vyostrených vzťahov s premiérom Vagnoriusom, ktoré viedli k abdikácii premiéra, cez čiastočnú kohabitáciu v ére Rolandasa Paksasa, až po obdobie intraexekutívneho konfliktu³⁰, ktorý viedol s Brazauskasom počas svojho druhého funkčného obdobia.

²⁷ Pozri tamtiež.

²⁸ Pozri Dančák, B. (1999): *Pobaltí v transformaci*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, s. 103.

²⁹ Pozri Řiháková, Z. (2007): Prezident v politickém systému Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem. In: *Středoevropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č. 1. On: <http://www.cepsr.com/clanok.php?ID=296>. (15. 03. 2009).

³⁰ Pozri Protsyk, (2006). IN: Řiháková, Z. (2007): Prezident v politickém systému Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem. In: *Středoevropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č. 1. On: <http://www.cepsr.com/clanok.php?ID=296>. (15. 03. 2009)

Podľa Článku 83 Ústavy prezident nesmie byť členom Seimas, ani zastávať inú verejnú funkciu a poberať iný plat. Viackrát sa však už stali prípady, keď po zvolení do funkcie prezident rôznymi spôsobmi uprednostňoval členov politickej strany, ktorá ho podporovala v predvolebnej kampani, aj napriek faktu, že prezidentovi vyplýva z Ústavy povinnosť byť nadstraníckym a pozastaviť svoju činnosť v akýchkoľvek politických zoskupeniach. Pre inštitút prezidenta v litovských podmienkach je symptomatický fakt, že v Ústave sa v Článku 84, ktorý sa primárne zaoberá právomocami a povinnosťami prezidenta uvádza, že prezident rieši spolu s vládou základné otázky zahraničnej politiky a spolu s vládou sa na tvorbe zahraničnej politiky i aktívne podieľa³¹. Možno povedať, že litovský prezident do určitej miery nahrádza ministra zahraničných vecí. Podľa Michala Kubáta³² je prezident akýmsi arbitrom medzi parlamentom a vládou, najmä v otázkach zahraničnej politiky. Na rozdiel od slovenského prezidenta, ktorý má v Ústave Slovenskej republiky zakotvenú povinnosť dojednávať medzinárodné zmluvy³³, litovský prezident sa na príprave a dojednávaní medzinárodných zmlúv i aktívne podieľa a vytvára tak zahraničnú politiku štátu nielen v teoretickej, ale i v praktickej rovine. V oblasti medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky má teda litovský prezident výsadné postavenie a je kľúčovým činiteľom a tvorcom litovskej medzinárodnej politiky v zmysle reálnych politických rozhodnutí a ich váhy v politickom procese.

Ako veľmi dôležitý sa ukázal byť v modernom ústavnom systéme Litovskej republiky Článok 86 Ústavy, v ktorom sa uvádza, že prezident disponuje imunitou a možno ho odvolať iba v prípade, ak hrubým spôsobom porušil Ústavu, alebo prezidentský sľub a ak došlo k spáchaniu trestného činu³⁴. Toto ustanovenie sa ukazuje byť mimoriadne dôležité najmä v svetle impeachmentu vedeného proti Rolandasovi Paksasovi. V litovských podmienkach je taktiež veľmi významný Článok 58 Ústavy, ktorý názorne ukazuje model fungovania na princípe bŕzd a protiváh v inštitucionálnych vzťahoch medzi prezidentom a Seimas. Podľa tohto článku, ak prezident republiky vyhlási predčasné parlamentné voľby, môže následne novozvolený Seimas trojpätinovou väčšinou vyhlásiť do 30 dní od prvej schôdze predčasné prezidentské voľby. Ak sa chce prezident týchto volieb zúčastniť, stáva sa riadne registrovaným kandidátom. V prípade, ak bol opätovne prezident zvolený, nastáva situácia,

³¹ Pozri *Constitution of the Republic of Lithuania*, Chapter 6, Article 84. On: <http://www3.lrs.lt/home/KONstitucija/constitution.htm>. (01. 03. 2009)

³² Pozri Kubát, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 185.

³³ Pričom jeho úloha v tomto procese je skôr formálna.

³⁴ Litovská ústava však tieto trestné činy presne nešpecifikuje.

ako keby tento získal druhé volebné obdobie, za predpokladu, že pred voľbami zastával svoj úrad dlhšie ako tri roky. V prípade, ak pred svojím znovuzvolením do funkcie zastával úrad po dobu kratšiu ako tri roky, bol v predčasných prezidentských voľbách zvolený iba na čas, ktorý mu zostáva do konca prvého funkčného obdobia. V prípade že sa predčasné voľby uskutočnia v druhom funkčnom období prezidenta, môže byť tento zvolený iba na zostávajúci čas tohto svojho druhého funkčného obdobia.

Ústava upravuje i prípady, za ktorých zaniká funkčné obdobie prezidenta. Stane sa tak v prípade ak: :

- uplynulo funkčné obdobie prezidenta
- uskutočnili sa predčasné voľby prezidenta republiky
- sa prezident dobrovoľne vzdá svojho úradu
- v prípade úmrtia prezidenta
- v prípade, že Seimas prezidenta v procese impeachmentu zbaví funkcie
- ak sa Seimas uznesie trojpätinovou väčšinou, prihliadnúc pri tom na nález

Ústavného súdu na uznesení, konštatujúcom, že prezident je kvôli svojmu zdravotnému stavu nespôsobilý naďalej vykonávať svoju funkciu.³⁵

Funkcia prezidenta je nezastupiteľná, s výnimkou úmrtia prezidenta, jeho odstúpenia z funkcie, zbavenia úradu impeachmentom, prípadu, ak nie je schopný svoju funkciu vykonávať vzhľadom na svoj zdravotný stav, v prípade, ak je prezident na zahraničnej ceste a v prípade jeho ochorenia³⁶. V prípade úmrtia, abdikácie, zbaveniu funkcie v procese impeachmentu a odvolania kvôli zdravotnému stavu brániacemu vykonávaniu funkcie prezidenta, právomoci prezidenta republiky dočasne preberá predseda Seimas, pričom jeho právomoci prechádzajú do rúk podpredsedu Seimas³⁷. Seimas je v takomto prípade povinný do 10 dní vyhlásiť nové voľby prezidenta republiky, ktoré sa musia uskutočniť do 60 dní. Ak nie je Seimas uznášaniaschopný, voľby vyhlási úradujúci vládny kabinet.

Významným nástrojom v rukách prezidenta sú i jeho výročné správy o stave republiky³⁸.

Na základe vyššie uvedených ústavných kompetencií je zrejmé, že Ústava Litovskej republiky vytvára rámec pre postavenie prezidenta ako arbitra, ktorý významne ovplyvňuje politický vývoj v krajine, prácu parlamentu a vlády, interakcie medzi ním a týmito

³⁵ Pozri *Constitution of the Republic of Lithuania*, Chapter 6, Article 88.

On: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/constitution.htm>. (01. 03. 2009)

³⁶ Pozri tamtiež, Chapter 7, Article 89.

³⁷ Pozri tamtiež.

³⁸ Pozri Kubát, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 187.

inštitúciami i medzi nimi samými navzájom. V litovskom politickom a ústavnom systéme existuje i neobvyklý prvok politickej, nielen ústavnej zodpovednosti prezidenta, ktorý sa prejavuje v Článku 58 Ústavy. Tento prvok politickej zodpovednosti má opäť korene v histórii a je postavený na báze Ústavy Litovskej republiky z r. 1922. Táto Ústava kodifikovala politickú zodpovednosť prezidenta voči parlamentu³⁹. V ústavných podmienkach novodobej Litovskej republiky je však praktické využitie tohto inštitútu veľmi málo pravdepodobné a je len akýmsi druhom historického pozostatku a reminiscencie, odzrkadľujúcej ukotvenie súčasnej litovskej ústavy v historických reáliách a jej odvolávanie sa na ústavné tradície z medzivojnového obdobia.

Rozhodnutie, akou mierou politickej moci bude prezident reálne disponovať, sa však utvára najmä v období kreovania nového vládneho kabinetu. V podmienkach litovskej politiky je vytváranie vládnej koalície po parlamentných voľbách do značnej miery ovplyvnené už spomenutou povinnosťou vládneho kabinetu podať demisiu po každých prezidentských voľbách. Proces utvárania vlády je tak vždy hľadaním kompromisu medzi požiadavkami parlamentu a prezidenta. V konečnom dôsledku tak litovská Ústava, konkrétne jej šiesta Kapitola, vytvára pomerne netradičný, komplikovaný, ale na druhej strane funkčný model prezidentského inštitútu, ktorý je aj napriek určitým nejasnostiam úspechom litovskej politiky i ústavného práva Litovskej republiky ako celku⁴⁰.

Impeachment vedený proti Rolandasovi Paksasovi

Impeachment je v európskych politických podmienkach po 2. svetovej vojne zriedkavým javom. Hneď na úvod je preto potrebné zdôrazniť, že samotný začiatok procesu impeachmentu v roku 2003 práve v Litovskej republike, krajine, ktorá bola viac ako päť dekád integrálnou súčasťou Sovietskeho zväzu, bol pre väčšinu zahraničnopolitických pozorovateľov a politológov veľmi prekvapujúcou udalosťou. Situácia bola o to prekvapujúcejšia, že proces bol vedený proti politikovi, ktorý bol v tom čase veľmi populárny a zastával svoju funkciu iba deväť mesiacov. Tým politikom bol vtedajší prezident Litovskej republiky Rolandas Paksas. Vážnosť situácie znásobovalo i pomerne silné postavenie

³⁹ Pozri Kubát, M. (2004): *Ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 186.

⁴⁰ Pozri tamtiež, s. 182.

a kredibilita prezidenta v ústavnom systéme Litovskej republiky. Litva sa tak stala dejiskom jediného úspešného impeachmentu vedenému proti hlave štátu na európskom kontinente v období po druhej svetovej vojne. Proces impeachmentu výrazne ovplyvnil vnútropolitickú situáciu v krajine, politickú stabilitu a podnietil významnú diskusiu, týkajúcu sa zakotvenia inštitútu prezidenta v ústavnom systéme a miery jeho právomocí a kompetencii. Zároveň v očiach občanov znížil do určitej miery kredibilitu a relevanciu tohto inštitútu.⁴¹

Ešte šesť mesiacov pred začatím samotného procesu impeachmentu nič nenasvedčovalo tomu, že by mali na vnútro politickej scéne Litovskej republiky prebehnúť akékoľvek turbulentné zmeny. Vtedajší prezident republiky Rolandas Paksas, ktorý bol do funkcie zvolený v druhom kole prezidentských volieb, v januári 2003, prežíval vrchol svojej politickej kariéry a preferencie jeho popularity medzi občanmi vykazovali v prieskumoch stabilne kontinuálny rast. Pre tohto politika, ktorého médiá i jeho politickí súper i označovali ako populistu znamenalo zvolenie do funkcie prezidenta republiky už štvrtý veľký úspech v jeho kariére.

Poslanci Seimas sa však začali zaujímať o otázky týkajúce sa financovania jeho pomerne nákladnej predvolebnej kampane. Následne bolo zistené médiami i samotnými poslancami, že Paksasovu kampaň z veľkej miery financoval kontroverzný ruský podnikateľ a oligarcha Jurij Borisov. Ten bol v tom čase prezidentom prepravnej spoločnosti Avia Baltika, ktorá mala úzke obchodné vzťahy so spoločnosťou Žemaitijos keliai, s ktorou bol prepojený samotný Paksas. Bezpečnostní analytici a pracovníci Litovskej informačnej služby následne v priebehu ďalšieho vyšetrovania zistili, že Borisov poskytol Paksasovi na financovanie jeho predvolebnej kampane sumu prevyšujúcu čiastku 400 000 amerických dolárov. Podľa svojho vyjadrenia sa Borisov rozhodol pre tento krok na základe svojho osobného rozhodnutia a presvedčenia, že Rolandas Paksas je najlepší kandidát na prezidentský post. Za jeho rozhodnutím nestáli žiadne politické ani ekonomické záujmy.⁴² Už len samotný tento fakt, teda finančná podpora kandidáta na post prezidenta republiky zo strany ruského oligarchu znamenala v krajine, akou je Litovská republika, kde i dnes môžeme pozorovať voči Ruskej federácii výrazne ambivalentné postoje, politickú samovraždu. Takéto počínanie i radového poslanca, nehovoriac o najsilnejšom mužovi štátu, je vnímané ako

⁴¹ Peckys, V. (2008): *Cyklus prednášok na tému Parties and Party Systems*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

⁴² Pozri Myers Lee, S. (2003): *A New Role on Lithuania's Horizon; a New Scandal, Too*. In: The New York Times, 28. 12. 2003. On: <http://www.nytimes.com/2003/12/28/world/a-new-role-on-lithuanian-s-horizon-a-new-scandal-too.html>. (27. 02. 2009).

nezlučujúce sa so záujmami štátu.⁴³ Počas následného vyšetrovania boli potvrdené kontakty a napojenie Jurija Borisova na ruskú konzultantskú firmu Almax, zaoberajúcu sa primárne politickým marketingom a poradenstvom, ktorá bola napojená na ruské spravodajské služby a agentúry.⁴⁴

V prípade samotného Paksasa nasledovali oveľa závažnejšie obvinenia, ako len nejasné financovanie predvolebnej kampane. Bol obvinený zo štátneho klientelizmu, keďže ako protislužbu za Borisovovu finančnú podporu mu udelil litovské štátne občianstvo.⁴⁵ Predseda Parlamentnej vyšetrovacej komisie Aloyzas Sakalas v neskoršom vyhlásení potvrdil, že prezidentská kancelária udelila Borisovovi litovské občianstvo v rozpore so zákonom, keďže tento nespĺnil zákonom stanovené podmienky. Najzávažnejšie obvinenie voči Paksasovi sa však týkalo zneužitia jeho právomocí v prípade vyzradenia utajovaných skutočností a marenia vyšetrovania vedeného voči samotnému Borisovovi. 17. 03. 2003 mal Paksas počas osobného rozhovoru naznačiť Borisovovi, že jeho telefónna linka i mobilný telefón sú odpočúvané litovskými spravodajskými službami.

Širšia verejnosť a médiá sa o vyšetrovaní prezidenta dozvedeli po tom, ako riaditeľ Štátnej informačnej služby Mecys Laurinkas informoval o fakte, že poradca prezidenta Paksasa pre štátnu bezpečnosť Ramigijus Acus figuruje na prepise viac ako 2000 hodín nahrávok telefonického odpočúvania Borisova.⁴⁶ Podľa Laurinkasa, toto odpočúvanie Borisova bolo vykonávané v rámci vyšetrovania jeho kontaktov s ruskými skupinami napojenými na organizovaný zločin a s ruskými bezpečnostnými a spravodajskými agentúrami. Mecys Laurinkas následne citoval i zo správy z ústredia Severoatlantickej aliancie, v ktorej sa explicitne uvádza, že Borisovova spoločnosť Avia Baltika dodávala vojenské helikoptéry sudánskej vláde, i napriek faktu, že v tom čase bolo v platnosti medzinárodné embargo na dovoz zbraní a vojenských zariadení do tejto krajiny, iniciované Európskou úniou. V konečnom dôsledku tak riaditeľ štátnej informačnej služby obvinil prezidenta Litovskej republiky Rolandasa Paksasa z jeho nepriameho podielu na pašovaní

⁴³ Kacevičius, R. (2008): Cyklus prednášok na tému *Changes in Lithuania during the Last Decade*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

⁴⁴ Kacevičius, R. (2008): Cyklus prednášok na tému *Changes in Lithuania during the Last Decade*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

⁴⁵ Udelenie litovského štátneho občianstva znamenalo pre Borisova enormný finančný profit. Otvorilo mu totiž nové možnosti pre podnikateľské aktivity a angažovanie sa na vnútornom trhu Litvy. Bez litovského štátneho občianstva by boli jeho možnosti výrazne menšie.

⁴⁶ Pozri Myers Lee, S. (2003): *A New Role on Lithuania's Horizon; a New Scandal, Too*, In: The New York Times, 28. 12. 2003. On: <http://www.nytimes.com/2003/12/28/world/a-new-role-on-lithuanian-s-horizon-a-new-scandal-too.html>. (27. 02. 2009)

zbraní a zbrojných systémov, prania špinavých peňazí a nepriamej podpory terorizmu.

Paksas všetky obvinenia rázne odmietol a označil ich za „politicky motivované puzzle“. Na nátlak odvolal z postu svojho poradcu pre štátnu bezpečnosť Acusa a väčšinu členov svojej prezidentskej kancelárie a poradcov. Tieto kroky však boli označené za nedostatočné. V tomto období už bolo isté, že celá situácia speje k samotnému procesu impeachmentu. Seimas nemohol naďalej ignorovať čoraz závažnejšie dôkazy ukazujúce na Paksasove previnenia a stupňujúci sa tlak verejnosti i médií. Keďže v Seimas zasadá 141 poslancov, na úspešné začatie procesu impeachmentu bol potrebný súhlas minimálne 85 z nich. 18. 12. 2003 hlasovalo 86 zákonodarcov za začatie procesu impeachmentu voči prezidentovi republiky Rolandasovi Paksasovi.⁴⁷

Paksas bol obvinený zo šiestich vážnych porušení zákona:

1. nezákonné pridelenie litovského štátneho občianstva⁴⁸
2. porušenie prezidentského sľubu
3. vyzradenie utajovaných skutočností a štátneho tajomstva
4. klientelizmus a nezákonné obohacovanie
5. diskreditácia štátnych inštitúcií a postu prezidenta republiky
6. zneužívanie právomocí verejného činiteľa ním osobne i jeho priamymi podriadenými a poradcami⁴⁹

V samotnej Litve rezonoval impeachment, jeho priebeh a s ním spojená vnútropolitická kríza vo všetkých oblastiach politického, spoločenského i kultúrneho života.⁵⁰

Samotné vyšetrowanie voči Paksasovi zaznamenalo progres v marci 2004. „Ad hoc“ ustanovený parlamentný výbor v svojej správe skonštatoval, že zhromaždil dostatok dôkazov a definitívne výsledky vyšetrowania budú prezentované v apríli.⁵¹ 31.03. 2004 prezentoval svoje závery Ústavný súd Litovskej republiky. V svojej správe konštatuje, že prezident Rolandas Paksas preukázateľne porušil Ústavu Litovskej republiky, čím legitimizoval celý proces impeachmentu. Nález ústavného súdu otvoril priestor pre parlamentný vyšetrowací

⁴⁷ Pozri tamtiež.

⁴⁸ Iba v tomto prípade mal Paksas porušiť tri články Ústavy Litovskej republiky.

⁴⁹ Pozri agentúrna správa (2003): *Lithuania: Impeachment Hearings Open*. In: The New York Times, 17. 03. 2004. On: <http://www.nytimes.com/2004/03/17/world-briefing-europe-lithuania-impeachment-hearings-open.html>. (27. 02. 2009).

⁵⁰ Peckys, V. (2008): *Cyklus prednášok na tému Parties and Party Systems*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

⁵¹ Pozri agentúrna správa (2004): *Lithuania: Major Steps Toward Impeachment*. In: The New York Times, 19. 02. 2004. On: <http://www.nytimes.com/2004/02/19/world/world-briefing-europe-lithuania-major-steps-toward-impeachment.html>. (27. 02. 2009)

výbor a Seimas na ukončenie celého procesu a vnútro politickej krízy a legitimizoval následné odvolanie Paksasa z funkcie.⁵² Seimas s definitívnou platnosťou odvolal Rolandasa Paksasa z postu prezidenta Litovskej republiky dňa 06. 04. 2004.

Dôsledky procesu impeachmentu boli ďalekosiahle a ovplyvnili spoločenskú i politickú situáciu v krajine na dlhé obdobie dopredu.

Dajú sa rozdeliť do štyroch základných kategórii:

1. Vnútro politické
2. Zahraničnopolitické
3. Sociálne
4. Ekonomické

Prvým dôsledkom celého procesu vo sfére vnútornej politiky bola vyhrotená situácia pred júnovými predčasnými prezidentskými voľbami. Prakticky ihneď po zbavení funkcie oznámil Paksas svoj úmysel kandidovať v predčasných voľbách s podporou svojej materskej strany. Okamžite bola voči nemu iniciovaná vlna protestov zo strany občanov i politických elít. Paksasove nádeje na opätovnú kandidatúru definitívne pohasli 04. 05. 2004, keď litovská Ústredná volebná komisia odmietla zaregistrovať jeho kandidatúru s odôvodnením, že podľa litovského právneho systému sa prezident zbavený funkcie v procese impeachmentu nemôže opätovne uchádzať o akúkoľvek verejnú funkciu. Tento stav zabezpečil až Ústavný súd, ktorý prijal „ad hoc“ dodatok k Ústave.⁵³ Tento názor potvrdil svojím rozhodnutím i Najvyšší súd Litovskej republiky dňa 13.12. 2005, ktorý zároveň potvrdil i legitímnosť Paksasovho odvolania z funkcie. Proti rozhodnutiu sa nemožno odvolať.

V zahraničnopolitickej oblasti proces impeachmentu ovplyvnil vstup krajiny do medzinárodných štruktúr, najmä EÚ a NATO, i keď len nepriamo. Postavenie Litvy v očiach medzinárodného spoločenstva bolo oslabené. Taktiež sa prechodne zhoršili vzťahy s USA a Ruskou federáciou.

V sociálnej oblasti samotný proces do značnej miery ovplyvnil nálady v spoločnosti, pohľad občanov na inštitút prezidenta, ako i jeho relevanciu. V prieskumoch verejnej mienky

⁵² Pozri agentúrna správa (2004): *Lithuania: Court Rules Against President*. In: The New York Times, 01. 04. 2004. Dostupné na internetovej adrese <http://www.nytimes.com/2004/04/01/world/world-briefing-europe-lithuania-court-rules-against-president.html>. (27. 02. 2009)

⁵³ Pozri Řiháková, Z. (2007) : Prezident v politickém systému Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem. In: *Středo evropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č.1, s. 3. On: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=296>. (15. 03. 2009)

vykazoval úrad prezidenta dlhodobý konštantný pokles dôveryhodnosti.⁵⁴

Proces mal závažné dôsledky i v ekonomickej oblasti. Keďže doň boli zapojené viaceré podnikateľské subjekty, ktorých majoritnými vlastníkmi boli zahraniční akcionári, aktuálnymi sa stali otázky o miere bezpečnosti investovania v Litovskej republike a úrovni ekonomickej kultúry a stability.

Z celkového pohľadu je v prípade celého procesu impeachmentu najvýstižnejší výrok Zuzany Řihákovéj: „Paksas ako hlava štátu zlyhal v rešpektovaní pravidiel demokracie, ignoroval princípy zodpovednosti a dialógu fundamentálne pre liberálny štát a ohrozil stabilitu občianskej spoločnosti, ktorá predstavuje jednu z hlavných hodnôt pre fungovanie štátu. Zapríčinil rozdelenie litovského národa a ohrozenie ťažko nadobudnutej medzinárodnej prestíže, ale predovšetkým ohrozenie legitimacy štátneho zriadenia. V dôsledku prezidentskej krízy zanikol i minimálny konsenzus medzi prezidentom, vládou a Seimas, a to predovšetkým kvôli Paksasovej neochote reagovať na akékoľvek argumenty zo strany opozície.“⁵⁵

Záver

Domnievam sa, že v segmente politológie, ktorá sa zaoberá skúmaním ústavných systémov jednotlivých štátov a ich prípadnou komparáciou, je najzaujímavejšou problematikou práve skúmanie postavenia hláv štátov. Aspoň z môjho osobného pohľadu. A jedným z najzaujímavejších prípadov je práve Litovská republika. V tejto štúdií som sa pokúsil poukázať i na výnimočnosť litovského semiprezidentského modelu v európskych podmienkach. Počas štúdia literatúry a môjho pobytu v samotnej Litovskej republike som zistil, že inštitucionálne vzťahy a väzby medzi jednotlivými orgánmi a zložkami štátnej moci sú v prípade litovského ústavného systému značne originálne.

V istom smere ma oslovuje i dynamickosť litovského ústavného a politického systému. A s touto dynamikou nevyhnutne a úzko súvisí i inštitút prezidenta. Práve „osobnostný“ princíp, dôležitosť osobných politických preferencií a názorov, povahových

⁵⁴ Špokas, E. (2008): Cyklus prednášok na tému *Peculiarities of Baltic States Geopolitical Situation*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

⁵⁵ Řiháková, Z. (2007): Prezident v politickém systéme Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem. In: *Středoevropské politické studie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č.1, s. 31. On: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=296>. (15. 03. 2009)

vlastností a schopností toho ktorého litovského prezidenta a najmä fakt, že jeho osobnostné črty sa následne reálne premietajú do praktickej roviny politického života, vytvárajú nesmiernu dynamiku na vnútropolitickú scénu krajiny. Dôkazom tohto stavu je fakt, že sa pravidelne striedajú obdobia, v ktorých obe časti exekutívnej zložky štátnej moci – vládny kabinet a prezident koexistujú a spolupracujú na princípe kohabitácie, alebo naopak konsenzu.

Je však dôležité položiť si relevantnú otázku, ktorá môže mať pre budúcnosť Litovskej republiky kľúčový význam. Nespôsobuje práve táto dynamickosť, nestálosť a istá nepredvídateľnosť politického systému v krajine vnútropolitické krízy a problémy? Nie je existencia a zakotvenie inštitútu prezidenta v Ústave v jeho dnešnej podobe pre litovský ústavný a politický systém destabilizačným prvkom? To sú skvelé námety a východiskové tézy pre prípadný ďalší výskum.

Litovský politický a ústavný systém je poznačený permanentnou prítomnosťou intraexekutívneho konfliktu. V litovských podmienkach je symptomatická nesmierna dynamika vo vzťahoch medzi jednotlivými zložkami exekutívy, a tento fakt následne reálne ovplyvňuje i podobu intraexekutívneho konfliktu. Táto dynamickosť a istá nepredvídateľnosť však zároveň spôsobuje problémy pri stanovení prognóz vnútropolitického vývoja v Litve do budúcnosti. Taktiež sa nedá jednoznačne určiť, či je semiprezidentský model v Litve stabilne zakotvený a či je existujúci inštitucionálny a ústavný rámec skutočne stabilný. Zuzana Řiháková zastáva názor, že model semiprezidencializmu v Litve nie je plne zakotvený a táto forma vlády môže byť v litovských podmienkach iba dočasná. Samotná Litovská republika dnes stojí pred mnohými problémami a výzvami. Svetová finančná kríza mala na región Pobaltia veľmi negatívne dopady, litovská ekonomika poklesla v poslednom kvartáli roka 2008 o viac ako 10 %. Ďalším problémom je povinnosť odstaviť jedinou litovskú jadrovú elektrárňu Ignalina, ktorá vyrába viac ako 90 % elektrickej energie v krajine. Táto povinnosť vyplýva Litovskej republike z prístupovej zmluvy s EÚ. Odstavenie elektrárne však predstavuje pre Litvu vážny problém a reálne môže ohroziť litovskú energetickú sebestačnosť a bezpečnosť. Tretím vážnym problémom je kontinuálne rastúca miera inflácie v krajine a zlé hospodárske ukazovatele.

V najbližšom období nepredpokladám zlepšenie hospodárskej situácie. Táto téma bola kľúčovou i v predvolebnej kampani pred májovými prezidentskými voľbami. Domnievam sa, že nová prezidentka Litovskej republiky sa bude počas najbližších piatich rokov intenzívne venovať primárne vnútornej politike, pričom bude dôraz klásť na ekonomickú dimenziu.

Očakávam zachovanie statusu quo v prípade angažovania sa Litvy na medzinárodnej scéne. Prezidentka Litovskej republiky Dalia Gribauskaitė bude pravdepodobne v čase krízy vo zvýšenej miere využívať svoje prezidentské právomoci.

Informačné zdroje

- Kacevičius, R. (2008): *Cyklus prednášok na tému Changes in Lithuania During Last Decade*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.
- Peckys, V. (2008): *Cyklus prednášok na tému Parties and Party Systems*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.
- Špokas, E. (2008): *Cyklus prednášok na tému Peculiarities of Baltic States Geopolitical Situation*. Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Political Science.

Literatúra

- Dančák, B., Pospíšil, I., Rakovský, A. (1999): *Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska*, 1. vydanie. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně.
- Davies, N. (2000): *Evropa – Dějiny jednoho kontinentu*, 2. revidované vydanie. Praha: Prostor, nakladatelství s.r.o.
- Duverger, M. (1980): *A New Political System Mode: Semipresidentialism*. In: *European Journal of Political Research*, roč. 8, č. 2, ss. 165 – 187.
- Heywood, A. (2004): *Politologie*, 1. vydanie. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o.
- Hloušek, V. (2005): *Parlamentní a prezidentské demokracie*. In: Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, s. 193-202.
- Hloušek, V. (2005): *Pobaltské státy – Litva*. In: Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L. a kol.: *Politické strany moderní Evropy*, 1. vydanie. Praha: Portál s.r.o.
- Horváth, P. (2005): *Úvod do porovnávacíj politologie*, In: Tóth, R. a kol.: *Úvod do politických vied*, vyd. Bratislava: Smaragd pedagogické vydavateľstvo.

- Judt, T. (2007): *Povojnová Európa. História po roku 1945*, 1. vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Sloart.
- Elgie, R., Moestrup, S. (ed.) (2009): *Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe*, 1. vydanie. Manchester: Manchester University Press.
- Krupavičius, A. (2002): *Lithuania*. In: *European Journal of Political Research*, roč. 42, č. 7 – 8, s. 1015 – 1027.
- Kubát, M. a kol. (2004): *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, 3. vydanie. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o.
- Laučius, V. (2004): *Presidential Crisis in Lithuania: The Two Majorities and the Advent of Machiavellianism*. In: Jankauskas, A.: *Lithuanian Political Science Yearbook 2003*. Vilnius.
- Matsuzato, K. (2006): *Difering Dynamics of Semipresidentialism across Euro/Eurasian Borders: Ukraine, Lithuania, Poland, Moldova and Armenia*. In: *Demokratizatsiya*, roč.14,č.3, s.317-345. On:<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=22546275>.
- Matsuzato, K., Gudžinskas, L. (2006): *An Eternally Unfinished Parliamentary Regime? Semipresidentialism as a Prism to View Lithuanian Politics*. In: *Acta Slavica Iaponica*, roč. 23, ss. 146-170. On: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publictn/acta/23/a23-contents.html> (1.3.2009).
- Pugačiauskas, V. (2000): *Semi-Presidential Institutional Models and Democratic Stability: Comparative Analysis of Lithuania and Poland*. In: Jankauskas, A.: *Lithuanian Political Science Yearbook 1999*, ss. 88-113. Vilnius.
- Řiháková, Z. (2007): *Prezident v politickém systému Litvy: oscilace mezi parlamentarismem a semiprezidencialismem*. In: *Středoevropské politické studie Masarykovy university*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, roč. IX, č. 1. On:<http://www.cepsr.com/clanek.php?>
- Shugart, M. S., Carey, J. M. (1992): *Presidents and Assemblies – Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šedo, J. (2008): *Volební systémy postkomunistických zemí*, 1. vydanie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Talat, Kelpša, L. (2000): *Political Decision Making: Division of Authority within Government*. In: Jankauskas, A. (ed.): *Lithuanian Political Science Yearbook 1999*, ss. 73-87. Vilnius.

Constitution of the Republic of Lithuania. Adopted by citizens of the Republic of Lithuania in the referendum on 25 October 1992. On: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/-Constitution.htm>. (01.03. 2009)

Internetová stránka denníka The New York Times – <http://www.nytimes.com> (1.3.2009)